

Tomáš Garrigue Masaryk in francoska misel

ALAIN SOUBIGOU *

Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937), ustanovitelj in prvi predsednik češko-slovaške republike (1918-1935) je imel nedvomno predvsem nemško filozofsko izobrazbo, ki si jo je pridobil po vrsti v Brnu, Dunaju in Leipzigu. To prvo izobrazbo je pozneje pod vplivom žene Amerikanke od leta 1878 dalje uravnovesila anglo-saksonska filozofska kultura. Kljub temu pa je nanj močno vplivalo tudi francoska misel. Že od mladih let je T.G. Masaryk dobro bral in govoril francosko. O tem vplivu bomo govorili v tem članku.

Ta kratka študija temelji predvsem na naslednjih tekstih T.G. Masaryka:

- *Sebevradža* esej o samomoru objavljen leta 1881, šestnajst let pred esejem francoskega sociologa Durkheima (1858-1917).

- razna besedila iz mladih let, ki jih je pred kratkim zbral Inštitut T.G. Masaryk iz Prage pod naslovom *Juvenilie* (Spisy TGM št. 16) tako da je prevzel že v tridesetih letih ponatisnjene tekste v prvih šestih zvezkih *Masarykovega zbornika* (Masarykov Sbornik).

- *Svtežová revoluce*, predvsem 4. poglavje: dosegljivo v francoščini v prevodu Fusciena Dominoisa, *La résurrection d'un État* (Ponovna vztajenje države), Plon, Paris, 1930

- *Pogovori z Masarykom* Karla Čapka, delno ponatisnjeni v francoščini leta 1991 (éditions de l'aube, La Tour d'Aigues).

Na to temo je v francoščini nekaj študij:

- Vasil K. Škrach, njegova študija je izhajala v *La Revue Française de Prague* (Francoska revija v Pragi) med marcem 1923 in majem 1925 (št. 6, 7, 10, 11, 12, 17 in 18).

- Dr. Innocenc Arnošt Bláha: *T.G. Masaryk, filozof sinergizma*, Praga, 1923.

- Vladimir Peška: članek "Francija v Masarykovem intelektualnem razvoju" in *Tomáš Garrigue Masaryk. Evropejec in humanist*, d. d. Vladimir Peška in Antoine Marès, Pariz 1991, str. 215 do 231.

- Antoine Marès: *Francozi in Tomáš Garrigue Masaryk*, *Revue des Études slaves*, Pariz, LX/3, 1988, str. 703 do 713 (članek je izšel tudi v zgoraj omenjenem delu pod naslovom "Masaryk kot ga vidijo Francozi", str. 233 do 261).

Obstajajo tudi številne zgodovinske in kritične študije v češčini in nemščini, omenimo le zbornik prispevkov na kolokviju "T.G. Masaryk a sociologie" (T.G. Masaryk in sociologija) v Hodoninu novembra 1993, predvsem predavanja Jaroslava Striteckya (Mohl se TGM stát rakouským Durkheimem? Bi TGM lahko postal avstrijski Durkheim?) in akademika Miloša Tomčika (v slovaščini "Niektoré aspekty Masarykove sociologickej metódy v interpretácii literatúry" (Nekaj aspektov Masarykove sociološke metode pri literarni interpretaciji).

* Ecole Normale Supérieure (Fonétay) /INALCO/Bourse Lavoisier.

ZASTAVITEV PROBLEMA

Po besedah generacij intelektualcev francoske misli, T.G. Masaryk sovпада z generacijo Emila Boutrouxa (1845-1921), kritičnega filozofa znanstvenega determinizma (slovita disertacija *O spremenljivosti naravnih zakonov*, 1874) in z generacijo Henrija Bergsona (1859-1941), misleca intuicije, kateremu poje slavo prav v *Eseju o neposrednih danosti zavesti* leta 1889. Francoska filozofija zadnje četrtine XIX. stoletja torej nudi spiritualistično podobo, ki je reakcija na pozitivizem in scientizem predhodne generacije.

T.G. Masaryk po svojih letnicah (1850-1937) pripada generaciji Boutrouxa in Bergsona. Vendar se v svojem razmišljanju, kadar je usmerjeno na francoske mislece, zanima bolj za prejšnje generacije, kot je na primer generacija Augusta Comta (1798-1857) ali Ernesta Renana (1823-1892).

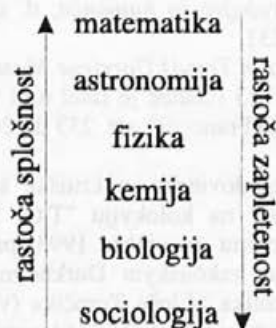
Je ta generacijski zamik nastal zaradi zapoznelega prenosa idej iz enega konca Evrope na drugega ali zaradi konformizma Dunajske univerze v letu 1870? Prav gotovo, vendar še bolj verjetno ta premik dolgujemo zanimanju T.G. Masaryka za mislece, ki so prekinili konformizem svojih predhodnikov.

I. T.G. MASARYK IN AUGUSTE COMTE

T.G. Masaryk je branil svojo disertacijo o Platonu na Dunajski univerzi leta 1876 pod naslovom *Das Wesen der Seele bei Platon* (Bistvo duše pri Platonu). Tekst je izgubljen, vendar je potrdil njegovo dobro poznavanje platonistične kulture in nemško filozofsko izobrazbo. Tudi njegovi prvi članki so posvečeni Platonu: *Platón jako vlastenec* (Platon domoljub, Spisy, str. 28 do 47).

Kakšen je odnos s filozofijo Augusta Comta? Predvsem v poskusu, da bi klasificiral znanost. Platon je zgradil hierarhijo začenši z matematiko ("naj ne vstopi nihče, ki ni geometer") pa vse do filozofije preko astronomije in glasbe v njeni ritmični razsežnosti. Prav tako je eden izmed najpomembnejših vidikov Comtove filozofije v tem, da poskuša klasificirati znanost. Comte je v svojem Predavanju o pozitivni filozofiji (1830-1842) predlagal naslednjo klasifikacijo:

Klasifikacija znanosti po Augustu Comtu

Thomás Garrigue Masaryk, ki je bil v osnovi pripadnik platonizma, se je zelo zanimal za to Comtovo teorijo, ki vključuje tri nove znanosti:

- kemijo, ker je to doba Pasteurja
- biologijo, ker je to doba Clauda Bernarda in Darwina
- sociologijo, ki jo je Comte soustanavljal.

T.G. Masaryk se je začel zelo zgodaj zanimati za Comta. Comtova sociologija v prvi fazi, kot jo je predstavil v svojem *Predavanju o pozitivni filozofiji*, (1830-1842) temelji na teoriji o treh razvojnih obdobjih: po Comtovem mnenju, gresta vsaka družba in vsak posameznik v družbenem in intelektualnem razvoju skozi tri razdobja:

- najprej teološko in vojaško. To je razdobje fetišizma, politeizma in nato mono-teizma. Za to stanje je značilna globalna, finalistična, domišljajska in nadnaravna razlaga svetovnih pojavov.

- naslednje je metafizično ali kritičsko oziroma zakonito razdobje. To je višja razvojna stopnja, za katero je značilno, da si v njej razlagamo svet ne s pomočjo naravnih dejavnikov, ampak z abstraktnimi silami.

- na koncu pa je pozitivno in industrijsko razdobje. Ljudje se odpovedo iskanju transcendentnih vzrokov in bistvu stvari. Zadovoljijo se s tem, da odkrivajo dejanske zakone, ki vodijo dejanja na osnovi opazovanja in razmišljanja.

Ta sociološka teorija je doživela velik uspeh v preteklem stoletju, saj se je zdelo, da celotna človeška prizadevanja združuje v enem samem cilju: racionalen napredek, ki temelji na znanosti. V tem je bila "optimistična" ali *pozitivizem*, od tod prihaja ime pozitivna.

Skoraj vsi veliki francoski intelektualci prejšnjega stoletja so bili pod vplivom pozitivizma in so poskušali aplicirati Comtove teorije na svojem področju: Claude Bernard v medicini, Ernest Renan pri razlagi tekstov, Hyppolite Taine v zgodovini in literarni kritiki, Emile Littré v leksikografiji, Charles Maurras pri svojih političnih načrtih za obnovo političnega in intelektualnega reda brez teoloških referenc, Émile Zola v svoji naturalistični literaturi.

T.G. Masaryk se je zanimal tudi za to sociologijo in klasifikacijo znanosti. V svoji knjigi *Základové konkrétní logiky. Třídění a soustava věd* (1855; Osnove konkretne logike, Klasifikacija in sistem znanosti) povzame Comtovo klasifikacijo, vendar s tremi ugovori.

Po njegovem mnenju je Comte najprej preveč zanemaril posameznika. Zato Masaryk predlaga, da se vpelje med znanosti psihologijo. Nato je Comte pozabil na nekatera področja: lingvistiko, estetiko, logiko, za katera Masaryk meni, da so samostojne znanosti. In končno je Comte pozabil na razliko med teorijo in njeno uporabo (to je razlika med teorijo in prakso), na razliko med abstraktnimi znanostmi in konkretnimi znanostmi (to je na primer razlika med biologijo in fiziologijo - obe sta teoretični znanosti, prva abstraktna, druga konkretna, ki pa se praktično uporabljata v medicini). Iz tega sledi tale pregled, ki ga T.G. Masaryk predlaga za klasifikacijo znanosti:

Klasifikacija znanosti po T.G. Masaryku (1885)

Znanosti		
teoretične		praktične
abstraktne	konkretne	
1. algebra	geometrija	aritmetika, deskriptivna geometrija
2. mehanika	akustika, hidrostatika	tehnologija, inženirstvo
3. fizika	astronomija, kozmologija	industrijska arhitektura, industrijska organizacija, logistika
4. kemija	geologija, geofizika, geokemija	mineralogija, industrijska kemija
5. biologija	botanika, zoologija, fiziologija	kmetijstvo, živinoreja, medicina
6. psihologija	uporabna psihologija, živalska psihologija	didaktika, pedagogika
7. sociologija	konkretna sociologija	praktična sociologija = politika
8. lingvistika	slovnica	poučevanje jezikov
9. estetika	teorija umetnosti	uporabne umetnosti, dekorativne umetnosti
10. logika	konkretna logika klasifikacija in organizacija znanosti	praktična logika (n.p.r.: sistem bibliotečnih klasifikacij)

filozofija (metafizika, morala)

Po letu 1901 je Masaryk v nekem članku, ki je izšel v *Rukověť sociologie podstata a metody sociologie* dodal:

11. znanstvena teologija

Zadnja velika pripomba, ki jo je imel T.G. Masaryk na Comta: status teologije. Comtova filozofija je nastajala v dveh zgodovinskih razdobjih. Najprej je Comte v letih od 1882 do 1845 izdelal *scientistični* pozitivizem. Po njem izpelje klasifikacijo znanosti, ki jo je že prej proučeval. V drugem razdobju, okrog leta 1845 Comte razvije zaradi osebnih doživetij svoj sistem v *verski* pozitivizem, ki ga ponazarja predvsem *pozitivistični katekizem* (1852). Ta razvoj pa ni minil brez problemov. Littré, na primer, ki je bil pristaš prve verzije Comtovega pozitivizma, je drugo popolnoma odklonil. Isto velja za Clauda Bernarda in Hyppolita Taina. T.G. Masaryk sam očita Comtu "mistični fetišizem", torej nazadovanje glede na prvo stopnjo Comtovega sistema. Ohrani samo zamisel o promociji humanitarnih idej, da pa bi se zoperstavil Comtovemu mističnemu odklonu v drugem razdobju, predlaga, da bi med znanosti vključili teologijo, ne kot utemeljiteljico katerekoli Cerkve temveč kot znanost o verskem življenju. Vključitev teologije med znanosti T.G. Masaryk uresniči v svojem naslednjem delu: *Rukověť sociologie, podstata a metody sociologie* (1901, Priročnik iz sociologije, njene osnove in metode).

V svojem odnosu do vere T.G. Masaryk veliko dolguje drugemu liku francoske misli, Ernestu Renanu.

II. T.G. MASARYK IN ERNEST RENAN

Masaryk in Renan imata precej skupnih točk: oba sta imela najprej versko izobrazbo. Eden kot drugi sta v nekem trenutku načrtovala, da bi postala duhovnika. Oba sta doživela hudo versko krizo na začetku odraslih let. Spomnimo se, da je bil Masaryk star dvajset let ko je bila proglašena dogma o papeški nezmotljivosti, ki je bila usodna za njegovo katoliško vero. Masaryk in Renan sta se oba zelo zanimala za zgodovino religije, predvsem za zgodovino krščanstva. Ko je leta 1927 Masaryk postal predsednik Češkoslovaške je odšel na študijsko potovanje v Jeruzalem, kjer je Renan bival nekaj desetletij pred njim. Spoznala sta vpliv Herderjeve filozofije na zgodovino narodov. Imela sta enak okus za Italijo in antiko - leta 1927 je Masaryk obiskal tudi Egipt in večkrat odšel na Capri. Končno sta oba pokazala enak intelektualni pogum, kadar je bilo treba braniti drugoverska mnenja pred akademskim in univerzitetnim svetom.

Torej se ne smemo čuditi, če se je Masaryk zanimal za Renana, ta lik francoske misli, ki je bil sporen v svojem času. Posvetil mu je tri svoje tekste leta 1883, obsežnejše povzetke njegovih knjig, ki so povzročile debate: *Kaj je narod?*; *Židovstvo kot znanost in kot vera*; *Islam in znanost*.

T.G. Masaryk je iz Renanovih pozicij potegnil tri nauke. Najprej, da izdelava nenacionalističnega patriotizma predvideva resnično poznavanje svojega ljudstva. Od tod Masarykove knjige o češki zgodovini: *Česká otázka* (1895, Češko vprašanje), *Karel Havlíček* (1896) in *Jan Hus* (1896) pa tudi njegove polemike o bistvu češke zgodovine, v katerih je zrušil nekaj nacionalističnih mitov kot na primer v zadevi s ponarejenimi rokopisi Dvůru Královu in Zeleni Hori (1886-1888). Razen tega si je T.G. Masaryk pri Renanu naučil mišljenskega poguma. Renanova usoda je nanj naredila velik vtis, saj je bil Renan prisiljen zapustiti stolico na Collège de France v času ko je izbruhnil škandal zaradi *Jezusovega življenja* leta 1862, prevedenega v češčino leta 1865. Ne nazadnje je Masaryk od Renana pridobil pristno občutljivost za probleme židovske skupnosti, kar ga je pripeljalo do podobne vloge kot jo je imel Zola v aferi Dreyfus v antisemitičnem procesu proti Hilsnerju leta 1899.

Vendar pa interes za Renana ni bil čisto brez zadržkov. T.G. Masaryk je kot poznavalec tudi strogo kritiziral marsikateri vidik Renanovega dela: literarni diletantizem, socialno dvojnost, zaničevanje ljudstva, katerega je Renan držal proč od "prave kulture". S filozofskega stališča je T.G. Masaryk kritiziral predvsem Renanov skepticizem in versko hipokrizijo in je v njem videl tipično figuro "fin de sièclevskega" vzdušja, ki ga je tako odbijalo.

III. T.G. MASARYK IN DRUGI PREDSTAVNIKI FRANCOSKE MISLI

V svojih *Pogovorih* (1928-1931) s Karlom Čapkom, T.G. Masaryk hvali francoski esprí.

"Francoski esprí je res vreden občudovanja. Pravijo, da Francoze odlikuje določena logika, nekakšna jasnost. Mogoče. Vendar bi jaz uporabil druge izraze; smisel za dedukcijo, umetnost kako nanizati načela in posledice. Predvsem občudujte to veliko moč iniciative: francoska revolucija, francoski socializem sta svetu postavila nove probleme in nove rešitve; francoska umetnost, francoska književnost vedno znova in vedno dajeta izvirne ponudbe. Temu dodajte še čisto francoski smisel za obliko: v Francozih

opravičeno vidimo prave nadaljevalce Rimljanov in živ izvir klasicizma."

(Karel Čapek, *Pogovori z Masarykom, ponovna francoska izdaja, 1991, str. 79*).

Podobne citate najdemo v, *Novi Evropi* (1918) in v *Světová revoluce* (1925; Svetovna revolucija, prevedeno v francoščino pod naslovom "La résurrection d'un État") pa tudi v uradnem Masarykovem govoru ko je bil kot gost predsednika Milleranda v Elizejski palači med obiskom v Franciji, na svojem prvem uradnem potovanju v tujino 16. oktobra 1923: "V današnjih časih so francoska književnost in umetnost, znanost in filozofija globoko vplivale na nas. Jaz sam sem živ primer (...) in Francija je zelo močno navdihnila moj politični in duhovni razvoj". (Arhiv T.G. Masaryka, Invalidovna, Praga, mapa Zájezdy 2, dosje Zájezd na západ 5 (Francie), list 4).

Teh izjav, ki jih je T.G. Masaryk večkrat zapored ponovil, je zelo veliko in pomenijo, kako hvaležen je za vpliv francoske misli na njegovo lastno misel. Poleg Comta in Renana T.G. Masaryk rad citira tudi Montaigna, Pascala (ki ga Vladimir Pešek ceni kot "glavnega med vsemi" na duhovnem področju ne da bi bila ta vpliv viden v delu T.G. Masaryka), Descarta, Montesquieuja, Rousseauja, Diderota, d'Alemberta, Voltaira ("ki ni naredil velikega vtisa", *Pogovori s Čapkem, str. 67*), Turgota, Condorceta, Saint-Simona, Madame de Staël, Chateaubrianda, Blanqui, Proudhona, Josepha de Maistra, Musseta (simbol romantične dekadence v večinskih katoliških deželah), Taina, Littréja, Gobienauja, Tarda, Durkheima, Bourgeta, Zolaja (čigar determinizem zelo kritizira; prim. prispevek prof. Miloša Tomička na kongresu v Hodoninu, 1993, o T.G. Masaryku in sociologiji). Iz XX. stoletja se je T.G. Masaryk zanimal za Romaina Rollanda, ki ga je srečal maja 1922 in s katerim si je dopisoval od leta 1922 do 1936 in v pismih razpravljal o pacifizmu, katerega pripadnik sicer sam ni bil (Arhiv urada predsednika republike, Hrad, Praga, inventar T, mapa 129, list T566/24 in inventar D, mapa 77, korespondenca z Romainom Rollandom). Zanimal se je tudi za Bergsona, ki ga je slučajno srečal v Združenih državah med prvo svetovno vojno ko sta bila oba na politični misiji, njegovo hvalnico "elanu, vzpodbudi in energiji, (...) če so natančno postavljeni nasproti intelektualizmu, pozitivizmu, kritizmu"?? je pohvalil v intervjuju, ki ga je imel 21. oktobra 1923 z Frédéricom Lefèvrom za tednik *Les Nouvelles Littéraires* (ki je izšel tudi v *Cesta Demokracie II*, 1938, str. 448-451). Bolj presenetljivo je, da je T.G. Masaryk, državnik, takrat star 73 let, v istem pogovoru rekel, da ga "privlačijo mladi romanopisci Francis Carco (...), Henry de Montherlant, Roland Dorgelès (...), Péguy, Suarès, Gide, Claudel, Valéry Larbaud (...)" in pri tem dal precej poglobljene analize o Carcoju in Larbaudu in v celoti pokazal eklektično, toda natančno pozornost do raznolike najbolj sodobne francoske misli. Vzpodbujal je rojstvo Praške Francoske revije v Pragi, središče francoske intelektualne prisotnosti v mladi republiki, kar priča pismo naslovljeno iz Lánya 19. aprila 1922 (Arhiv TGM, Invalidovna, Praga, mapa KPR 2, dosje 10, list K 224/22).

Prispeval je celo k boljšemu poznavanju francoske misli v Srednji Evropi, zlasti pri jugoslovanskih študentih, ki so pred vojno obiskovali njegova predavanja. Tako se T.G. Masaryk ni le zanimal za francosko misel prav do njenih najmlajših gibanj ampak je celo v okviru svojih zmožnosti prispeval k njenemu širjenju.

Če hočemo biti temeljiti pri odnosu T.G. Masaryka in francoske misli, se moramo vprašati o Masarykovem vplivu na francosko kulturo. Žal ugotavljamo, da je precej omejen. Pred prvo svetovno vojno, leta 1897, je Durkheim v svoji knjigi *Samomor* samo namignil nanj v opombi na uvodni strani. Leta 1903 zgodovinar Ernest Denis v svojem delu *Češka po Beli gori* izkaže zelo previdnega, kar se tiče T.G. Masaryka in kritizira njegov misticizem. Leta 1910 isti Ernest Denis v pismu, naslovljenem na *Mélanges* v čast Masarykove šestdesetletnice sicer priznava njegov intelektualni

pogum, vendar kritizira Masaryka, češ da je "preveč slovanski" in pripomni, da "čeprav se je boril proti romantiki, je pri njem nekaj romantike". Dvomi celo v Masarykove politične sposobnosti: "Mislim, da ni bil zelo sposoben narediti načrt zakona" (objavljeno v *Masarykuv Sborník*, IV, 1930, str. 11-12). Dva druga francoska slavista, Louis Leger in Louis Eisenmann sta bila manj previdna in sta izjavila, da ju pojav slovanstva osvobojenega nazadnjaškega carizma pri Masaryku zanima.

Med prvo svetovno vojno T.G. Masaryka ni poslušal le ozki krog francoskih slavistov temveč je z uspehom prodrli tudi v diplomatske in politične francoske kroge, vendar pa elite francoske misli ni dosegel.

Po vojni francoski akademski krogi občutijo nekaj simpatij za tega kolega, ki je postal predsednik. Vendar pa, kot je to pokazal Antoine Marès ("Francozi in Thomas Garrigue Masaryk", že citiran članek) se je ta interes nanašal bolj na simbol T.G. Masaryka, sina iz skromnega sloja, ki je postal predsednik kot pa na resničnost Masarykovih idej. Za ta šibek vpliv Masaryka na francosko misel je mogoče krivo, poleg naše francoske zadržanosti, še dejstvo, da je malo potoval v Francijo in se je na primer leta 1879 zaradi pomanjkanja denarja že predvidenemu potovanju tudi odpovedal. Sicer pa je bil v Franciji vedno le prehodno. V Franciji skoraj nikoli ni imel predavanj, medtem ko je imel znamenita predavanja v Ženevi, Londonu in Združenih državah. Kajti, čeprav je dobro bral francoščino in čeprav jo je pravilno govoril, pa je govoril zelo počasi (po mnenju Léona Noëla, *Češkoslovaška pred Münchnom*, Pariz, 1982, str. 56), "sunkovito s prekinitvami, kajti iskal je besede" (izjava Louise Weiss, *Spomini Evropejke*, Pariz, 1968, vol. I, ponastisnjena v delu *Thomas Garrigue Masaryk, Evropejec in humanist*, s.d. Peška in Marès, že citirano, str. 265). Več slovanskih jezikov ter nemščina, angleščina, ruščina, italijanščina so mu bili bolj naravni kot francoščina. To je bila lahko ovira za predstavnike francoske misli zlasti ker je bilo le malo njegovih del prevedenih v francoščino: *Světová revoluce* (La résurrection d'un État, 1930); *Ideály humanitni* (Humanistični ideal, 1930); Hovory s T.G. Masarykem, Čapek, delno prevedeni leta 1936 (Pogovori z Masarykom).

ZAKLJUČEK

Vsega skupaj je bilo nekaj stičnih točk med T.G. Masarykom in francosko mislijo, več kot z italijansko, špansko ali skandinavsko, če se držimo evropskega področja. Iztočišče misli T.G. Masaryka je kritična diskusija, podprta s Comtovim pozitivizmom. Branje Renana ga je mogoče vzpodbudilo na samostojno intelektualno pot glede na uradne dogme. Vendar je mogoče njegova osnovna nemška izobrazba in poznejša angleška, zlasti J.S. Mill, prevladala pri oblikovanju misli T.G. Masaryka. Čeprav je dobro poznal francosko misel preko nekaterih njenih predstavnikov, pa mu je nedvomno manjkala neposredni, osebni, domači stik s francoskim življenjem, da bi lahko popravil preveč knjižno recepcijo.

Praga, februar 1996

Prevedla: Jožica Pirc